

Funcționarea oficială a două limbi în Republica Moldova – obstacol în calea integrării europene a acestei țări (privilegiul de a fi monolingv într-un stat cu două limbi folosite paralel)

Silviu BEREJAN

Limba naturală, spre deosebire de majoritatea sistemelor artificiale de transmitere a informației, reprezintă, după cum se știe, un metasistem dinamic, neechilibrat și deschis, care se află într-o stare de fluctuație continuă, oscilând între sincronie și diacronie, conservare și modificare, caracter organizat și entropie, „ordine” și „haos”. Dacă funcționează nestingherit, în condiții de normalitate, orice limbă naturală își păstrează coerența internă datorită acțiunii mecanismelor de autoreglare și autoorganizare ce-i sunt proprii, acțiune desemnată, în ultimul timp, în lingvistică prin termenul sinergie. Însă în procesul de funcționare în societate, limba naturală, care, sub aspectul structurii și al componenței, poate avea diverse caracteristici specifice, intră, de obicei, în interacțiune nu numai cu sistemele artificiale de schimb de informație, ci și cu alte sisteme naturale de transmitere a acesteia, adică alte limbi ce funcționează în aceeași comunitate socială, în același mediu (stat, de exemplu). Atunci când în același stat coexistă și se folosesc curent două (sau mai multe) limbi în diferite comunități etnice ce locuiesc compact apar confruntări și fenomene ce le scot din starea lor obișnuită de normalitate, în multe cazuri necesitând intervenții din partea puterii statale. Unele dintre aceste limbi sunt recunoscute (declarat sau tacit) ca dominante în societate și li se acordă, de regulă, statut de limbă oficială a statului dat, iar celelalte, prin forța împrejurărilor, capătă statut de limbi subordonate.

Limbile de stat, fiind limbi oficiale, dispun de anumite proprietăți: sunt folosite în mass-media, în școală, în procedurile judiciare, în armată și în alte structuri de forță (ce constituie niște pârgii puternice de autoafirmare), pe care pot să le aibă doar parțial celelalte limbi vorbite în statul dat. Vorbitorii limbilor oficiale de stat și cei ai celorlalte limbi vorbite au și ei statute diferite: primii beneficiază de privilegiul monolingvismului, adică pot vorbi peste tot numai în limba lor maternă, pe când ceilalți sunt constrânși de situație să folosească în procesul de comunicare două limbi (una maternă cu reprezentanții aceleiași etnii, iar alta – cea oficială – cu toți ceilalți vorbitori din stat), fără a cunoaște de cele mai multe ori în măsură suficientă nici una dintre ele.

Cunoscutul lingvist rus R. Piotrowski utilizează pentru descrierea acestor stări de lucruri o altă terminologie, mai puțin diplomatică, dar mai clară și, prin aceasta, mai adecvată. El susține că, în rezultatul confruntărilor dintre limbile existente într-un stat, ele se polarizează, unele devenind dominante, iar altele subordonate. Pe cele dintâi el le consideră imperiale, iar pe celelalte indigene sau aborigene. Material foarte reprezentativ pentru ilustrarea situațiilor de felul acesta oferă, după părerea lui Piotrowski, fosta Uniune Sovietică, unde limba rusă ocupa în toate republicile naționale

(unionale și autonome) poziția limbii imperiale, în timp ce toate limbile naționale ocupau poziția de limbi indigene (aborigene) (Piotrowski 1997: 92–94). În propaganda ideologică din fostele republici sovietice în ultima perioadă își făcuse apariția un termen politic foarte echivoc – *bilingvism armonios*, ce nu putea fi nicidecum armonios, din moment ce era, de regulă, unilateral (bilingvi, în majoritatea cazurilor, fiind doar vorbitorii limbilor naționale din republicile unionale și autonome, în timp ce vorbitorii limbii ruse, atât cei din Federație, cât și cei din republici, erau monolingvi). Acest bilingvism unilateral (național-rus și, doar în cazuri excepționale, rus-național) a avut în perioada sovietică și are și astăzi un efect nefast pentru vorbitorii limbilor naționale, pentru că, pe de o parte, genera limbi amestecate (*Mischsprachen*), impracticabile la un nivel superior de cultură, iar, pe de altă parte, influența psihicul așa-zișilor „bilingvi”, creându-le serioase (în multe cazuri ireversibile) complexe de inferioritate națională și etnică cu grave repercusiuni asupra vieții lor culturale și sociale.

Mulți dintre vorbitorii bilingvi ai limbilor amestecate, cum afirmă cercetătorii psihologi, s-au simțit complexați din copilărie și se simt tot așa și la maturitate. Autorul studiului *Victime ale bilingvismului: copiii complexați*, cercetătorul A. Silvestru, scrie că „din punct de vedere psihologic complexe constituie un ansamblu (inconștient) de reprezentări și stări afective, cu încărcătură distructivă, care macină moralitatea omului din interior... Un copil complexat ajunge de cele mai dese ori o personalitate ratată, căci complexe ridică obstacole de netrecut în comunicarea lui cu alți oameni, îi mențin constant o stare interioară apăsătoare ce îl împovărează, îl împiedică să se desăvârșească, să se simtă liber în exprimare” (Silvestru 1991: 119).

Tocmai de aceea pretenția de a oficializa în Republica Moldova ca a doua limbă de stat rusa (pretenție ce se actualizează din nou în anumite sfere, inclusiv oficiale și chiar administrative) ar duce la intensificarea influenței limbii ruse asupra celei române (nu numai asupra vorbirii orale, ci și a limbii materne scrise, lucru remarcat în multe materiale publicate), la consolidarea complexelor de inferioritate a populației băștinașe cu consecințe nocive pentru aceasta, la aprofundarea procesului de oprinare morală a reprezentanților etniei autohtone de către reprezentanții etniei ruse.

Psihicul mai multor generații de români basarabeni a fost deja puternic afectat de aceste fenomene negative cu evidente repercusiuni asupra vieții lor sociale și culturale. Din păcate, această stare de lucruri continuă să persiste în Republica Moldova până în prezent, deși formal situația parcă s-a schimbat. Între timp, Republica Moldova s-a desprins de Uniunea Sovietică, din 1991 ea devenind stat suveran și independent, limba băștinașilor a fost declarată limbă de stat (ce e drept, sub denumirea veche și inadecvată de „moldovenească”, lucru care a fost fixat, spre regretul nostru, și în constituție), dar în practică funcționează, ca și în perioada sovietică, două limbi, populația rusă păstrându-și privilegiul de a fi monolingvă, iar populația băștinașă fiind nevoită să comunice cu rusofonii într-o limbă rusă de cele mai multe ori stâlcită, ce duce la degradarea limbii materne vorbite.

Așa că, deși limba română este oficial limbă de stat în Republica Moldova, ea nu are prioritățile menționate mai sus, proprii oricărei limbi de stat (și pe care le-a avut atâta timp limba rusă!), ea nu poate fi considerată nici pe departe imperială în comparație cu celelalte limbi aborigene. În schimb, limba rusă (deși nu este oficializată ca atare) rămâne în continuare tot pe poziție de limbă imperială, atât pentru vorbitorii celorlalte limbi vorbite în statul Republica Moldova (care și-au ales-o benevol ca limbă oficială de cultură), cât și pentru limba băștinașilor, adică a românilor moldoveni (care acceptă tacit

ca populația rusofonă să aibă privilegiul monolingvismului cu toate consecințele ce reies din acest fapt, resemnându-se la situația de comunitate bilingvă). Or, comunitatea bilingvă în cazul Republicii Moldova este supusă tuturor condițiilor în care s-au aflat și se află vorbitorii limbilor aborigene într-un stat cu limbă imperială oficializată prin lege. Fiind monolingvi, rusofonii din republică (în categoria cărora se înscriu și reprezentanții celorlalte etnii minoritare ce au recunoscut ca limbă oficială limba rusă) pretind ca în toate sferele (școală, instanțe judiciare și administrative, ca să nu mai vorbim de armată și celelalte structuri de forță ale statului, de mijloacele mass-media, de procesele de producție și de comerț) să fie utilizată limba rusă, deși vorbitorii ei nu reprezintă decât o minoritate națională în statul suveran și independent Moldova. Ei își revendică un statut aparte, dacă nu imperial, cel puțin privilegiat, nesimțindu-se obligați deloc să comunice cu localnicii în limba localnicilor.

Confruntările și chiar conflictele ce apar deseori pe acest teren nu-i preocupă pe monolingvi, ei nu suferă de complexe în fața celor cu care viețuiesc în comun. Conviețuirea și coexistența cu aceștia contravine, de regulă, preceptelor social-politice declarate ale puterii statale, căci în teorie se recunoaște una, iar în practică se face cu totul alta. Drept exemplu, lipsa de compromisuri în relațiile de acest fel ar putea servi la marginalizarea în practică a limbii retoromane de către limba germană din Elveția, deși în teorie ea e proclamată a patra limbă de stat a țării, urmând a fi protejată pe toate liniile de autorități. Un exemplu și mai ilustrativ ni-l dă limba irlandeză, care, la ea acasă, în Republica Irlanda, are prin lege statut de limbă de stat a țării, iar în realitate, cum afirmă și R. Piotrowski, situația se prezintă, din punct de vedere socio- și psiholingvistic, cu totul altfel: ea are real statut de limbă indigenă (aborigenă) în raport cu engleza, care în statul suveran Republica Irlanda ocupă poziția de limbă imperială, vorbitorii ei fiind monolingvi, vorbind deci peste tot doar în limba engleză, obligându-i astfel pe irlandezi să comunice cu ei în singura limbă pe care o cunosc (mai straniu e faptul că și mulți reprezentanți ai populației băștinașe sunt dispuși să respecte regulile jocului impus de minoritatea etnică engleză în detrimentul limbii lor materne).

Așadar, după cum se vede, noi, românii basarabeni, adică populația băștinașă majoritară din Republica Moldova, nu suntem singurii în situația dată: având un stat suveran și independent și o limbă declarată oficial drept limbă de stat, suntem nevoiți (în majoritatea sferelor vieții sociale, în producție, în comerț, în administrație) să folosim în propria noastră țară limba rusă, adică limba unei minorități naționale. Și ca să nu provocăm de zeci, ba chiar de sute de ori pe zi, tensiuni nedorite în procesul de comunicare cu concetățenii ce își duc traiul cot la cot cu noi, tolerăm această stare de lucruri și facem jocul monolingvilor minoritari, utilizând limba pe care o cunosc ei, care este limba lor maternă, dar care nu se mai poate spune astăzi că este imperială, căci ea nu are statut oficial nici măcar de a doua limbă de stat (lucru pe care însă și-l doresc rusofonii și pentru care luptă cu îndârjire în cercurile politice de conducere).

Iată, deci, că nici teoria polarizării limbilor într-o comunitate socială (în cazul nostru într-un stat), unde funcționează paralel și concomitent mai mult de două limbi: una devenind dominantă, iar celelalte subordonate, nu este singura situație posibilă de poziție privilegiată a unei limbi față de alta (sau față de altele). Prin urmare, modelul clasic cunoscut al statelor zise multinaționale (fosta Uniunea Sovietică, Canada, fosta Iugoslavie și altele câteva) nu e unicul existent în lume. În fosta U.R.S.S., inițial tendințele imperiale nu erau în vogă din chiar spiritul internaționalist, antiimperial al

regimului nou instaurat: așa-zisa, „construcție linguală (a limbilor, adică)” încuraja dezvoltarea pe toate căile a limbilor naționale locale (din republicile unionale), marginalizarea lor de către limba rusă nefiind acceptată în principiu. Însă mai târziu, o dată cu creșterea prestigiului politico-economic și cultural al limbii ruse, limbile indigene încep a fi constrânse tot mai mult de aceasta, ele menținându-și pozițiile doar în sferile de comunicare vorbită, literar-artistică și publicistică. Utilizarea lor la nivel oficial purta, de obicei, caracter de paradă. În afară de Elveția, unde există o stare de lucruri aparte, unde mai multe limbi sunt declarate oficial ca fiind limbi de stat, populația cunoscându-le practic pe toate, astfel încât nu apar, de regulă, confruntări sociale (Elveția fiind, poate, singura țară în care această problemă are o rezolvare fericită cu unele excepții ne semnificative), mai pot fi găsite și alte modele de corelație dintre limbile ai căror vorbitori locuiesc compact într-o anumită zonă (în primul rând, într-un stat, desigur).

Este modelul Irlandei, consemnat deja *supra*, și modelul Republicii Moldova, care ne interesează în mod special în prezenta comunicare, model ce se caracterizează prin aceea că limba, declarată oficial ca fiind limbă de stat, nu devine prin aceasta limba dominantă în comunicare (în cadrul țării date) și cu atât mai mult nu capătă statut de limbă imperială în raport cu limbile materne ale celorlalte etnii conlocuitoare în statul dat. Paradoxul acestui model constă în faptul că limba unei etnii minoritare (în virtutea unei inerții istorice) continuă să se impună și să dea naștere unor fenomene ce contravin logicii elementare, dintre care cel mai illogic este privilegiul monolingvismului minorității în cauză, acest lucru întâmplându-se într-un mediu unde funcționează și alte mijloace naturale de comunicare, printre care și limba de stat a țării, recunoscută oficial ca prim mijloc de comunicare între cetățenii statului dat.

Acest lucru, oricât ar părea de straniu, duce la dezechilibrări în mecanismele de auto-organizare a limbii oficiale de stat, la degradarea acțiunilor sinergetice de autoreglare internă, fapt ce favorizează dezorganizarea sistemelor ei vitale (precum repertoriul de stiluri, rusificarea puternică a terminologiilor, deteriorarea limbajului administrativ și tehnico-științific – în speță a celui juridic și militar). În aceste condiții, vorbitorul limbii de stat – adică a limbii majorității populației băștinașe a țării – este pus în situația să apeleze în procesul comunicării profesionale, administrative și, în genere, sociale (adică de trai) la limba rusofonilor monolingvi ce posedă toate mijloacele necesare, bine adaptate (după părerea vorbitorilor limbii de stat) pentru comunicarea în astfel de sfere, preluând aceste mijloace sau, cel puțin, elementele considerate mai expresive și mai adecvate situației. În felul acesta lexicul curent al vorbitorilor limbii de stat (ca și mai înainte limba națională aborigenă, în genere) apare de regulă, în viața cotidiană, împesitritat cu elemente (în special termeni și îmbinări terminologice rusești, în sensul cel mai larg posibil). Se ajunge până la situația în care tineretul, în multe cazuri, renunță cu totul la vorbirea maternă în folosul celei ruse (procesul dat este denumit de R. Piotrowski „irlandizare”). Împesitritarea limbii de stat cu împrumuturi nejustificate din limba ce funcționează paralel și permanent în societate duce și la dereglarea principalelor legități fonetico-fonologice și lexico-gramaticale ale acesteia.

Prestigiul politico-economic și socio-cultural al limbii ruse în Republica Moldova a fost și este susținut permanent de faptul că majoritatea cadrelor de conducere și o mare parte a demnitarilor de vârf ai statului recurg cu regularitate (chiar și atunci când nu e deloc cazul!) la utilizarea în medii oficiale a limbii ruse. Acest fapt a contribuit

întotdeauna și contribuie și în prezent la subminarea autorității statale a limbii materne a băștinașilor, la atitudine nerrespectuoasă față de limba națională a statului și, în ultimă analiză, la pregătirea terenului pentru deteriorarea calitativă a limbii vorbite de popor, în general. Și acest lucru se datorează faptului că atitudinea forurilor diriguitoare față de asemenea fenomene este sesizată imediat de masele populare din republică, care nu-și cunosc în măsură suficientă limba maternă, n-au însușit limba de cultură a statului, cred că ea este cea din România, iar tot ce e românesc, știu ele, nu este agreat de conducerea republicii moldovenești. Populația pierde în felul acesta stimulul necesar pentru respectarea patrimoniului spiritual al neamului, tradițiilor populare și istorice. Din contra, oamenii simt că vor găsi înțelegere la cei de la conducere în lipsa dorinței lor de a-și cunoaște neamul cu tot ce a avut el în trecut și cu ce are în prezent. Mai rău este că și tineretul, adică cei trecuți prin școli și chemați să promoveze cultura în popor este contaminat de virusul indiferenței și leneviei intelectuale. În consecință, subcultura, subdezvoltarea culturală persistă și dispar perspectivele pentru depășirea lor.

Ce concluzie se poate trage din toate acestea? Una singură: că limba rusă, deși nu este legiferată oficial ca mijloc de comunicare interetnică în Republica Moldova, îndeplinește, practic, cu succes funcția dată și nu numai la nivel privat, ci și la cel statal (nu fără susținerea tacită a forurilor de conducere). O astfel de stare de lucruri poate să devină în viitor un eminent pericol în procesul de integrare europeană a Republicii Moldova ca țară ce nu are nivelul de pregătire necesar pentru țările ce tind să facă parte din uniunea internațională corespunzătoare.

Bibliografie

Piotrowski, R. *Sinergetica și ocrotirea limbii române în Republica Moldova*, în RLȘL, 1997, nr. 3.
Silvestru, A., *Victime ale bilingvismului: copiii complexați*, în „Limba Română”, 1991, nr. 1.

Le fonctionnement officiel des deux langues dans la République Moldavie – obstacle pour l’intégration européenne de ce pays

Si la langue fonctionne sans contrainte dans une communauté sociale, elle conserve son intégrité interne grâce à l’action des mécanismes d’autoréglage qui lui sont propres, action qui s’appelle s y n e r g i e.

Mais, quand dans le même milieu social coexistent deux (ou, éventuellement, plusieurs) langues parlées de différentes ethnies habitant ensemble et qui sont influencées d’une manière réciproque, apparaissent des phénomènes qui font sortir les unes de leur état de normalité. Les locuteurs de ces langues obtiennent eux aussi un autre statut: les uns peuvent parler seulement dans leur langue maternelle, mais les autres sont contraints d’utiliser dans la communication deux langues (celle maternelle et celle officielle).

Cette situation mène vers le déséquilibre des mécanismes synergiques de l’autoréglage des langues du pays respectif et peut miner son intégration européenne dans le futur.